

**ОЛОН НИЙТИЙН УЛС ТӨРИЙН ШҮҮМЖЛЭЛТ БАЙДАЛ БОЛОН
БУРУУТГАЛД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ЗАРИМ ХҮЧИН ЗҮЙЛСИЙГ
ТОДОРХОЙЛОХ НЬ**

Д.Уртнасан
МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн докторант

Хураангуй

Энэхүү өгүүлэлд улс төрийн буруутгалын менежмент болон улс төрийн буруутгалын хазайлт гэсэн онол, аргагүйг баримтлан олон нийтийн цинист байдлыг өдөөгч нийтлэг хүчин зүйлсийг тодорхойлохыг зорьж, улмаар улс төрийн засаглалын легитимт байдал алдагдах, улс төрийн туйлшрал, нийгэм улс төрийн орчин, улс төрийн дуулиан шуугиан зэрэг асуудлын хүрээнд тодорхой байр суурь дэвшүүлсэн болно.

Түлхүүр үгс: Улс төрийн буруутгал, улс төрийн буруутгалын хазайлт, засаглалын легитим чанар, улс төрийн итгэл

Удиртгал

Төрийн бодлого, шийдвэр, үйл ажиллагаанд иргэд үнэлэлт дүгнэлт өгч, эргэх холбоотой ажиллах нь ардчилсан тогтолцоон дахь улс төрийн систем дэх хэвийн үйл явц боловч мэдээллийн сувгуудын ямар нэг мэдээллүүд, хэт улс төржүүлсэн агуулга бүхий хөтөлбөрүүд, популист улс төрийн арга хэмжээнүүд нь олон нийтийн дургүйцлийг төрүүлж, аажмаар улс төрөөс хүнийсэх нөхцөлийг бүрдүүлсээр байдаг ажээ. Иргэдийн цахим хэрэглээ өргөжиж нэмэгдэхийн хэрээр авч буй мэдээ мэдээлэл, илэрхийлж буй үзэл бодол зэрэг нь богино хугацаанд олон нийтийг хамрах болсон. Нийгэм, улс төрийн талаарх сөрөг хандлагууд давамгайлж байгаа нь төрийн аливаа үйл ажиллагаа, бодлого шийдвэрт эргэлзэх, шүүмжлэх, эсэргүүцэх байдлыг нэмэгдүүлэн, олон нийтийн сөрөг үнэлгээ, буруутгалаас зайлсхийн тулд улс төрчид хувийн тоглолтуудыг үзүүлсээр байна.

Аргазүй, үндэслэл, үндсэн үзэл санаа

Тус өгүүлэлд улс төрийн буруутгалын менежмент болон түүнээс зайлсхийх стратегийн төрөл зүйлсийг судалдаг улс төрийн шинжлэх ухааны шинэ тутамд хөгжиж байгаа судалгааны онол, аргазүйг үндэс болгохын хамт Монгол улс дахь холбогдох сүүлийн үеийн тоо баримт, статистик үзүүлэлтүүдээр баяжуулан эмпирик болон онолын судалгааг хослуулан, судалгааны ажлын эрдэм шинжилгээний ач холбогдлыг нэмэгдүүлэхэд тодорхой хувь нэмэр оруулахыг зорьсон.

Орчин цагт мэдээллийн олон сувгууд нээгдэж, үг хэлэх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх болсон нь эерэг хандлагаас илүү сөрөг хандлагад мэдрэг байдаг хүний сэтгэлзүйн онцлогоос хамааран нийгэм, улс төрийн олон асуудлуудад цинистик байдлаар хандах нь түгээмэл болоод байна. Энэхүү нийгэм, улс төрийн үзэгдэл, үйл явцыг улс төрийн шинжлэх ухаанд тусгайлан судалдаг судлаачид бий болж, судалгааны онол аргазүйг боловсруулсаар байна. Учир нь интернэтийн нийгмийн орон зайд нийгмийн гишүүд болон засаглал хэрэгжүүлэгчдийн хоорондын зай холдох тусам нийгмийн зөрчил, хямрал үүсэж байдаг. Түүнчлэн олон нийтийн сэтгэлд нийцэхийн тулд улс төрч, төрийн өндөр албан тушаалтнуудын бодлого шийдвэрээ өөрчлөх, богино хугацааны “гал унтраасан” шинжтэй бодлого, үйл ажиллагаа явуулах зэрэг нь эргээд сөрөг үр дагавруудыг дагуулсаар байгаа тул энэхүү асуудлыг олон талаас нь ул суурьтай судлах нь чухал байна.

Оксфордын тайлбар тольд “Буруутгах” гэсэн нэр томъёог “муу эсвэл буруу зүйлийг хэн нэгэн хариуцах ёстой”, “ямар нэг муу эсвэл буруу зүйлд хариуцлага хүлээх, буруутгах нь зүйтэй гэж үзэх” гэсэн утгаар тайлбарласан байна.¹ Үүнээс харахад буруутгах гэдэг нь 1/ямар нэг муу, буруу зүйлтэй холбоо хамааралтай байх, 2/муу зүйл, буруу зүйлийг хэн нэгэнтэй холбох гэсэн хоёр агуулгын хүрээнд хэрэглэгддэг байна. Ийнхүү аливаа бие хүн ямар нэгэн нийгмийн асуудалд ч мөн өөрийн шүүлтийг тогтмол хийдэг бөгөөд шүүлтийн үр дүнд алдаатай гэсэн дүгнэлтэд хүрвэл уг алдааг хамаатуулах эзэн биеийг илрүүлэн буруутгах, түүнд тохирсон ямар нэг арга хэмжээ, хариуцлага тооцуулахаар байр сууриа илэрхийлэх, бусдыг уриалах, албан тушаалтан болон холбогдох байгууллагад хандах зэргээр үйл явцыг идэвхжүүлдэг.

¹ *Colour Oxford English Dictionary*. (2006). New York: Oxford University Press.

Зураг 1: Буруутгах үйл явц

Буруутгах хандлагын эцсийн үр дүн нь түүний илэрхийлэл байх бөгөөд нийгэм, улс төрийн амьдралд тусахдаа хүний зан байдал, эсэргүүцэл, улс төрийн оролцоо, улс төрийн хүчирхийлэл, хэвлэл мэдээллийн шүүмж, элит болон улс төрчдийг шүүмжлэх, төрд итгэх итгэл буурах зэрэг байдлаар илэрч байдаг.

Улс төрийн буруутгалын хувьд иргэдийн төр, улс төрч, улс төрийн нам, улс төрийн тогтолцоондоо сэтгэл хангалуун бус байгаагийн илрэл хэмээн харж болох ч үүний суурь шалтгаануудыг танин мэдэх нь асуудлын сөрөг талуудыг гүнзгийрүүлэхээс урьдчилан сэргийлэх давуу талыг олгож болох юм.

1. Улс төрийн засаглалын легитим чанар буурах

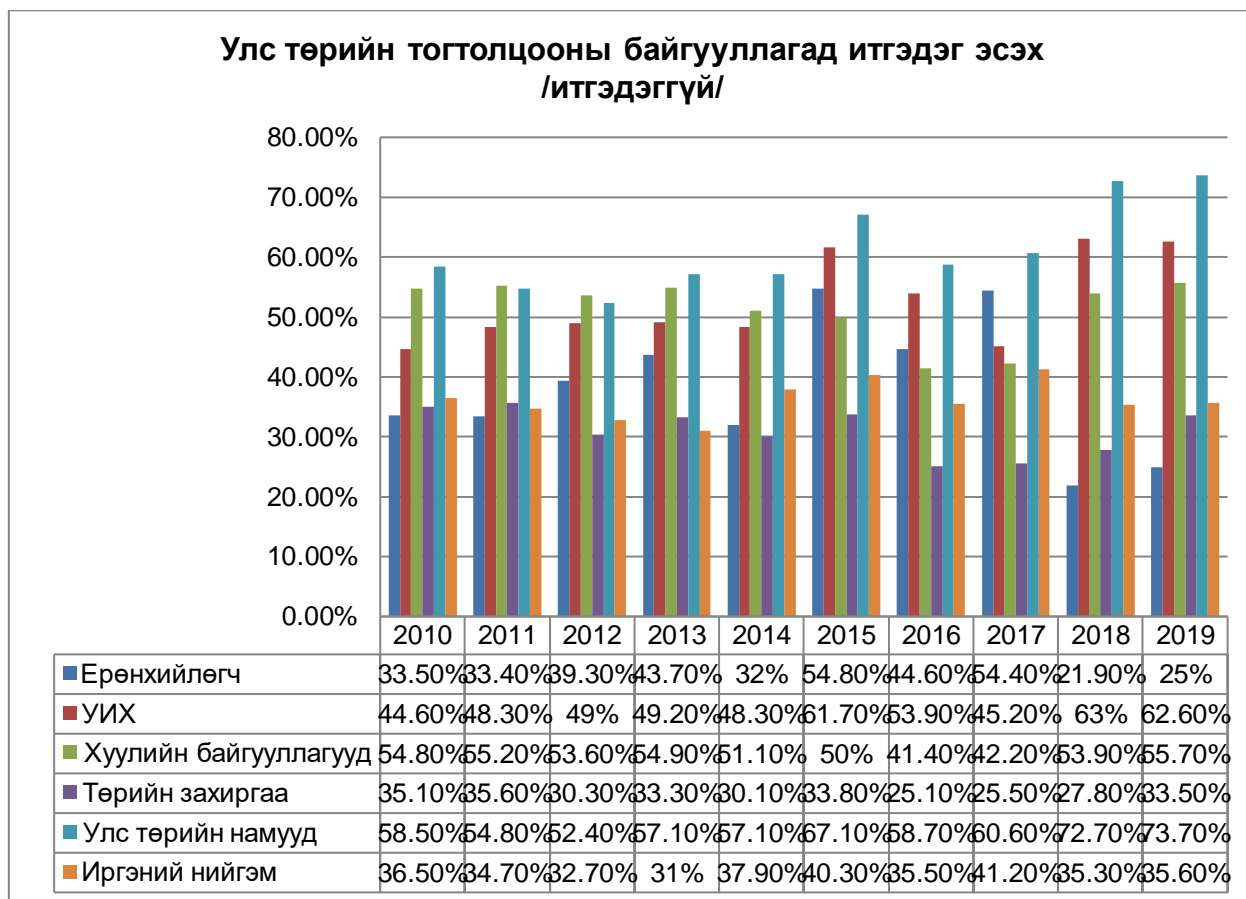
Засаглалыг ямар ч улс төрийн тогтолцооны үед иргэд, хүн ам өөр өөрийнхөөрөө үнэлж болох бөгөөд гагцхүү ардчилсан тогтолцооны үед тэрхүү байр сууриа ил тодоор, чөлөөтэй илэрхийлдэг. Засаглалыг “иргэд ээргээр үнэлж, хүлээн авах, удирдуулах, захирагдахыг хүлээн зөвшөөрөх явдлыг засаглалын легитим шинж гэдэг. Легитим шинж нь засаглалын нэр хүнд, хүн амын дийлэнх олонхын дэмжлэг, тухайн улс орны бодит нөхцөлд нийцэж буй байдал, улс төрийн тулгуур үнэт зүйлүүдийн хүрэн дэх зөвшил зэрэгтэй холбоотой.”² Монгол улсын хувьд засаглалын легитим шинж нь засаглалын байгууламж, түүний үйл ажиллагаа нь иргэдийн үнэт зүйлстэй нийцэж байгаа байдлаас гадна иргэд ахуй амьдралд нь нөлөөлөх эдийн засгийн үр ашгийг илүүтэйгээр харгалзаж байгаа байдал судалгааны дүнгүүдээс харагдаж байна. Улс орны эдийн засаг тогтворгүй, иргэдийн аж амьдрал таруу, инфляц, ядуурлын түвшин, орлогын зөрүү зэрэг нийгэм, эдийн засгийн сөрөг үзэгдлүүд нь иргэдийн улс төр, төр засагтаа үнэлэлт

² Содном, Ш. (2020). *Улс төр судлалын онол, практикийн асуудлууд*. Улаанбаатар. хууд. 194

өгөх хамгийн гол хэмжүүр болж байгаа бөгөөд энэ нь ардчилал бэхжиж байгаа улс орнуудад нийтлэг ажиглагддаг болохыг судлаачид олонтоо тэмдэглэсэн байдаг. Өөрөөр хэлбэл тухайн дэглэмийн үед аж амьдрал сайн болсон гэж ард түмэн мэдрэх тусам дэглэмийн хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал нэмэгддэг.

Олон нийтийн санаа бодлын тандалт судалгаагаар өнөөгийн амьжиргааны байдал зарим талаараа сайн зарим талаараа муу гэсэн үзүүлэлт хамгийн өндөр бөгөөд 60 хувиас дээш байгаа бол ноднин жилтэй харьцуулахад амьжиргааны байдал хэвээрээ байгаа гэдэг үзүүлэлт тогтмол өндөр байна. “Хямралаас улс орноо гаргаж чадахгүй байгаа эрх баригчдын чадваргүй байдал нь тэдгээр оронд хүн амаас засаглалын легитмийн үр ашигтай, хууль ёсны аргад итгэх итгэл алдагдахад хүрч байна”³

Зураг 1. Иргэдийн улс төрийн байгууллагад итгэх итгэл

Эх сурвалж: “Сант Марал” Сан Улс төрийн барометр* 4

³ Содном, Ш. (2020). *Улс төр судлалын онол, практикийн асуудлууд*. Улаанбаатар., хууд. 197)

* Улс төрийн тогтолцооны байгууллагад итгэх олон нийтийн санаа бодлын итгэдэггүй гэсэн үзүүлэлтийг бараг итгэдэггүй болон итгэдэггүй гэсэн хувийн нийлбэрээр тооцсон болно.

⁴ Сант Марал" Сан. (2010-2019). *Улс төрийн барометр*. Улаанбаатар.

Улс төрийн байгууллагуудад итгэх итгэлийн үзүүлэлт жил ирэх тусам буурч байгаа бөгөөд иргэдийн итгэлийг хамгийн бага төрүүлдэг байгууллагаар УИХ, хуулийн байгууллагууд, улс төрийн намууд байна. УИХ- д итгэдэггүй гэсэн үзүүлэлт 2010 онд 44,6% байсан бол 2019 онд 62,6% болж 18 нэгжээр, хуулийн байгууллагуудад итгэдэггүй гэсэн үзүүлэлт 2010 онд 54,8% байсан бол 2019 онд 55,7% болж 0,9 нэгжээр, улс төрийн намуудад итгэдэггүй гэсэн үзүүлэлт 2010 онд 58,5% байсан бол 2019 онд 73,7% болж 15,2 нэгжээр тус тус нэмэгдсэн байна. Энэ нь иргэд өөрсдийн сонгож байгуулдаг төрийн байгууллага болон улс төрийн сонголтоо хийдэг улс төрийн байгууллагатаа итгэл алдаж байгаа нь улс төрийн тогтолцоондоо мөн сөрөг үнэлгээтэй болох нөхцөл бүрдэж байна.

Манай улсын иргэд ардчилалд хэрхэн хандаж байгааг сүүлийн 10 жилд хийгдсэн улс төрийн барометрийн судалгааг харьцуулан үзэхэд өнөөгийн ардчилал болон улс төрийн тогтолцоо сэтгэлд нийцдэг гэсэн үзүүлэлтүүд тогтмол тоогоор буурч, нийцдэггүй гэсэн үзүүлэлтүүд 2010 онд 8.6% байсан бол 2019 онд 26.7% болж 18.1 нэгжээр нэмэгдсэн байна.

Төрийн бодлого олон нийтийн хэрэгцээ шаардлагыг хангаж чадахгүй байгаа учир иргэдийн төрд итгэх итгэл алдарч улмаар ардчиллыг тогтолцооных нь хувьд уг нөхцөл байдалд хүргэсэн хэмээн буруутгах хандлага ажиглагдаж байна. Улс төр судлаач До Чул Шин \Doh Chull Shin\ “Ардчилсан улс төрийн туршлага бага, ойлголт нимгэн иргэдийн хувьд өмнө нь тулгарч буй олон асуудал, хүндрэл бэрхшээлийг ардчилал эсвэл дарангуйлал аль аль нь шийдвэрлэх чадваргүй мэт байж болно. Энэхүү тодорхой бус байдалтай тулгарахад ардчиллын туршлагагүй иргэд ихэнх тохиолдолд ардчилсан болон авторитари улс төрийн хандлагыг хоёуланг нь хүлээн зөвшөөрдөг”⁵ гэж дүгнэсэн. Энэ нөхцөл байдал манай орны хувьд мөн ажиглагдаж байгаа нь улс төрийн системийн загвар болгонд манай улс орныг удирдах боломжийн хувьд өгсөн дүгнэлтийг үзэхэд парламент болон сонгуулиас үл хамаарах хүчтэй ерөнхийлөгчийг дэмжих байдал 2010 онд 57.2% байсан бол 2019 онд 71.3% болж 14.1 нэгжээр, ард түмнээс сонгогдсон хүмүүсээс бүрдсэн ардчилсан удирдлагын системийг дэмжих байдал 2010 онд 67.9% байсан бол 2019 онд 74% болж 6.1 нэгжээр тус тус нэмэгджээ.

2. Улс төрийн туйлшрал

Улс төрийн сонгуулийн дүнд нийгэм ялсан улс төрийн хүчин, нэр дэвшигчид болон түүнийг дэмжигчид, ялагдсан улс төрийн хүчин, нэр дэвшигчид

⁵ Улс төрийн боловсролын академи. (2005). *Зүүн Азын Барометр*. Улаанбаатар

болон түүнийг дэмжигчид гэсэн бүлгүүдэд хуваагддаг. Сонгуульд өрсөлдөж байгаа талууд зарим нь дахин сонгогдохын тулд, нөгөө хэсэг нь шинээр сонгогдохын тулд өөр өөрсдийн нөөц бололцоог бүрэн дайчилдаг. Ялагдсан тал ихэнх тохиолдолд ялагдлынхаа учир шалтгааныг сонгуулийн зохион байгуулалт, эсрэг улс төрийн хүчний хөндлөнгийн нөлөө, шударга бус байдал зэрэг бусад хүчин зүйлсээс хайж, тэдгээрт буруутгалыг өгдөг. Хувь хүмүүс ашиг орлого болон эерэг хандлагаас илүү алдагдал, сөрөг хандлагад мэдрэг байдаг сэтгэлзүйн онцлог нь дээрх нөхцөл байдлыг улам бүр өдөөж өгдөг. Туйлширсан байдал нь сонгогчид, өрсөлдөгч хоёр талууд өөрсдийгөө илүү давуу гэж үзэх, хуваагдмал байдлыг дэврэгдэг улс төрийн манлайлал зэргээс үүдэлтэй. Түүнчлэн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслүүд нь хүртэл хоёр талд хуваагдан нэр дэвшигчдийг дэмжих хандлагатай байдаг. Эдгээр мэдээллийн хэрэгслүүд нь дэмжигч улс төрийн лидерийн үйл ажиллагааг олон нийтэд эергээр түгээхээс гадна эсрэг талын нэр дэвшигчийн мэдээллийг байнга хуурамч мэдээлэл болгон цацах нь хямралыг гүнзгийрүүлдэг. Туйлшрал гүнзгийрвэл сонгуулийн үр дүнг эсэргүүцсэн нийгмийн бослого хөдөлгөөн өрнөж, эмх замбараагүй байдал газар авдгийг Монгол УИХ-ын сонгуулийн үр дүнг эсэргүүцсэн “2008 оны 07 сарын 01”-ны жагсаал цуглаан болон 2020 оны 59 дэх удаагийн АНУ-ын ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үр дүнг эсэргүүцсэн 2021 оны 01-р сарын 06-ны өдөр болсон АНУ-ын Капитолийн ордонд болсон хүчирхийллийн дайралт зэргээс харж болохоор байна.

Түүнчлэн улс төрийн буруутгал дахь туйлшралын нэг хэлбэр нь улс төрийн бодлогын алдааг улс төржүүлэх үйл ажиллагаа байдаг. Улс төрийн бодлого зөв зүйтэй, хэрэгцээтэй байсан ч мөн чанар, урт хугацааны үр ашгийг нь бус зөвхөн өөрийн бүлгийн эрх ашгийн үүднээс хандах үед голчлон илэрдэг. Энэ чиглэлийн судлаачид гурван төрлийн менежментийг тодорхойлсон байна.⁶

1. Олон нийтийн үндсэн үнэт зүйлсийг зөрчсөн үйл явдлыг илрүүлэх: Олон нийтийн үнэт зүйл бол улс төрийн аливаа үйл явцын гол төв болдог. Шударга ёс, ардчилал, эрх чөлөө, үндэсний аюулгүй байдал зэрэг нь улс төр болон олон нийтийн анхаарлын төвд оршиж байдаг бөгөөд эдгээр асуудлыг тодруулах, тодотгох замаар үнэт зүйлсэд аюул учруулж байна гэж олон нийтэд итгүүлэх үйл ажиллагаанууд зохион байгуулдаг.

⁶ Brandstrom, A., Kuipers, S., & Dales, P. (2005 оны 04 14-15). *The politics of blame management in Scandinavia after the Tsunami disaster*. <https://ecpr.eu>: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/7b2f97fa-181e-408c-980f-bdd04c6043f7.pdf>-ээс Гаргасан

2. Бодлого болон үйл явдлыг үйл ажиллагааны доголдол эсвэл тухайн бүс нутагт нүүрлэж байгаа асуудал болгож илрүүлэх: Процессыг илүү өргөн хүрээтэй, олон нийтийн анхаарлыг татахын тулд зарим улс төрийн тоглогчид өөрт ашигтайгаар эргүүлж, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, хууль ёсны институт, тухайн асуудалд хандаж байгаа олон нийтийн хандлага зэргийг ашигладаг.
3. Нэг хүний болон бүлгийн оролцоотойгоор тухайн үйл явдал болсныг илрүүлэх: Улс төрийн хямралыг олж тогтоосны дараа хариуцлагатай холбоотой асуудлыг шууд гаргаж тавьдаг.

3. Нийгэм, улс төрийн вакуум орчин

Орчин цагт мэдээлэл, харилцаа холбооны олон урсгалууд нийгмийн амьдралын бүхий хүрээнд нөлөөтэй болж байгаа бөгөөд ялангуяа цахим хэрэглээ сүүлийн жилүүдэд эрчимтэй өсөн нэмэгдсээр байгаа билээ. “2019 онд Харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн газраас ХЗДХЯ, ГБХЗХГ, НҮБ-ын хүүхдийн сан, Фэйсбүүк зэрэг байгууллагуудтай хамтран “Нийгмийн сүлжээ ба зохистой хэрэглээ” форумыг зохион байгууллаа. Монгол Улсад өнөөгийн байдлаар фэйсбүүкийн 2,2 сая идэвхтэй хэрэглэгч байдаг. Үүний 2,1 сая нь гар утсаараа интернэтэд холбогдон нийгмийн сүлжээ ашиглаж байна. Нийт хүн амын 70 хувь нь сошиал орчинд мэдээлэл солилцож, бусдад түгээж байгаа нь бусад орны жишигтэй харьцуулахад өндөр үзүүлэлт гэдгийг ХХМТГ-ын дарга Б.Чинбат хэлсэн үгэндээ онцоллоо”⁷, түүнчлэн “манай улсын нэг иргэн сард дунджаар 5 сэтгэгдэл бичиж, 16 пост дээр like дарж, 3 пост share хийдэг”⁸ гэсэн судалгаа байгаа нь Монголчуудын дунд цахим хэрэглээ өндөр байгааг илэрхийлж байна. Ийнхүү цахим мэдээллийн сүлжээний хэрэглээ Монгол улсад өндөрсөж, түүнийг улс төр, бизнес, нийгмийн бүхий л хүрээнд хамгийн өргөн үзэл бодлоо илэрхийлэх индэр болгон ашиглаж байна.

Мэдээлэл хүртэх, түгээх суваг ийнхүү тэлсэн ч мэдээллийн урсгал, тэр дундаа нийгэм, улс төрийн талаарх мэдээлэл сөрөг хандлагаар тархаж улс төрч бол муу, улс төр бол бохир гэсэн олон нийтийн хандлагыг нэмэгдүүлсээр байна. Энэ нь нийгмийн стрессийн түвшнийг нэмэгдүүлээд зогсохгүй улс төрч, төрийн өндөр албан тушаалтны олон нийтэд таалагдах гэсэн аливаа улс төрийн акцын шалтгаан болж байна. Тэдний хувьд олон нийтэд таалагдаж байж дараагийн сонгуульд ялалт байгуулах тул богино хугацаат хүчин зүйлсээр улс төр хийх нь ихсэж байгаа нь

⁷ <http://cita.gov.mn/?p=11879>

⁸ www.ikon.mn (Б.Даваабазар, ikon.mn 2019.04.02)

сүүлийн жилүүдийн Монголын улс төрийн амьдралд ажиглагдсан улс төрийн үйл явцуудаас харагдаж байна. Энэ үзэгдлийг “political paralysis” буюу “улс төрийн саажилт” гэсэн нэр томъёогоор илэрхийлэх болсон.

Улс төрийн вакуум орчин удаан хугацаагаар тогтоход ард иргэд улам бүр улс төрчдийн хэлсэн үг бүрд эргэлзэж, хийсэн үйлдэл бүрийг буруутгах хандлага нэмэгддэг. “Улс төрийн коммуникаци хөгжих хирээр үл итгэх байдал буюу цинизм тэлж байна. Учир нь ард иргэд улс төрийн коммуникацийг ашиглан хэвлэл мэдээллийн салбараар улс төрчид өөрсдийгөө зарах үйлдлээс өөр зүйл хийхгүй байна гэж боддог болж байгаа.”⁹

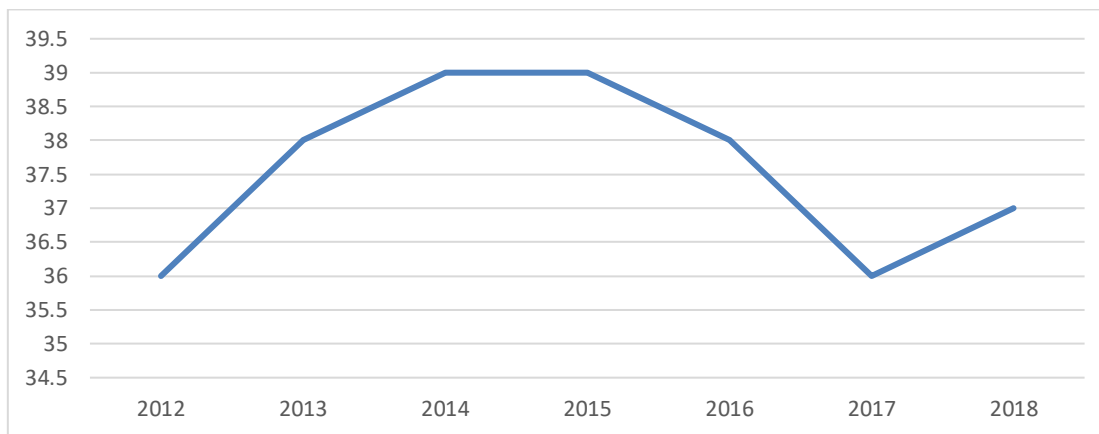
4. Улс төрийн дуулиан шуугиан

Иргэд болон улс орны нийгэм- эдийн засаг, улс төр соёлын хүрээний олон чухал асуудлуудад улс төрийн нэг нам, эдийн засгийн явцуу бүлгүүдийн ашиг сонирхолд нийцсэн бодлого шийдвэр гаргах, хээл хахууль, авлигын хэрэгт холбогдох, иргэдийн олон эрхүүдийг зөрчих зэрэг нөхцөлүүдийг бүрдүүлсэн тогтолцоотой төр шударга бус байдал, авлигыг дэмжих, улс төр, эдийн засаг, нийгмийн суурийг нь хууль, эрхзүйн хүрээндээ бүрдүүлэх нь иргэдийн шударга ёс, тэгш байдал, ардчилсан тогтолцоондоо итгэх итгэлийг улам бүр бууруулдаг. Энэ талаар талаар судлаач О.Хатанболд “Авлигын тухайд сүр дуулиан ихтэй цөөн улс төрчдийг шалгасан гэх мэдээллүүд гардаг боловч, улс төрийн шинжтэй шоунаас хэтэрч авлигыг бүх төвшинд бууруулах бодит үр дүнгээ өгөхгүй байгаа учраас авлигын үзүүлэлтүүд олигтой багасахгүй байна. Харин ч нийгмийг айдас хүйдэст автуулах, хаглан бутаргах, зарим сөрөг үр дагавартай болж байгааг иргэд анхааруулж байгаа билээ”¹⁰ гэж үзсэн.

⁹ *Улс төрийн мэдээлэл харилцаа.* (2021). Улаанбаатар: Удам соёл, хууд. 75)

¹⁰ Хатанболд, О. (2017). *Ардчиллыг ойлгохуй ба судлахуй Монгол орны Жишээн дээр.* Улаанбаатар: "Соёмбо принтинг" ХХК, 129.

Зураг 17. Монгол улсын авлигын индекс*

Эх сурвалж: www.transparency.org 11

Монгол улсын байгалийн баялаг эдийн засгийн эргэлтэд орсонтой холбоотойгоор сүүлийн 10 гаруй жилийн хугацаанд улс төрч, төрийн өндөр албан тушаалтнуудын авлига, хээл хахуул, офшор дансны хэргүүд, гадаад дахь өндөр зэрэглэлийн үл хөдлөх хөрөнгө, ашигт малтмалын ордуудыг тойрсон маргаантай асуудлууд нь нийт улс төрийн хүрээнийхний нэр хүндийг унагаасан.

Мөн “Эрх баригчдаас амлаж сурталчилж буй иргэдийн амьдрал ахуйг сайжруулах талаарх ажил үйлс /ажлын байр, нийгмийн халамж, цалин тэтгэвэр зэргийг нэмэгдүүлэх г.м/, өөрчлөлтийн хэмжээ далайц анхандаа ихээхэн найдлага төрүүлж, дараа нь тэр хүсэн хүлээж байсан найдлага нь харсаар байтал хөсөрдөхтэй зэрэг багагүй сөргөлдөөнтэй байдал үүсгэж, ард түмний гамшигт байдлыг улам нэтрээх хандлагатай байдаг аж.” Төрийн бодлого мөн чанарынхаа хувьд зөв зохистой байхын тулд оролцож буй субъектүүдийн тэгш оролцоо чухал хэдий ч ардчилал бэхжиж амжаагүй байгаа манайх шиг улсын хувьд улс төр эдийн засгийн явцуу бүлэг үүсэж, корпорацийн сонирхлоо хамгаалан тодорхой хүрээнд төрийн бодлогыг боловсруулж хэрэгжүүлэхэд үлэмж нөлөө үзүүлдэг. Энэ үзэгдлийг Чехийн улс төр судлаач Михал Клима клиентелизм гэж тодорхойлсон байна. Төрийн хууль тогтоох байгууллага нь иргэд төлөвлөлөөрөө дамжуулж байгуулдаг төлөөллийн байгууллага бөгөөд энэхүү үйл явц нь улс төрийн намаар дамжин хэрэгждэг. Өөрөөр хэлбэл улс төрийн нам бол төр болон иргэний нийгмийг холбогч гүүр байх учиртай. Харин намууд олгархи бүлгийн гарт орж клиентелист болох үед төрөөс гарах хууль тогтоомж, бодлого цөм тухайн бүлгийн эрх ашгийг

* Авлигын индекс: 0-100 оноогоор авлигын түвшнийг хэмждэг ба 0 нь маш их авлигатай, 100 оноо нь маш цэвэр байгааг илэрхийлнэ.

¹¹ Хишигням, Б. (2019). 90 оноос хойшхи нийгмийн зарим үзэгдэлд хийсэн сэтгэлзүйн шинжилгээний үр дүн. In *Монгол дахь эрдчиллын хөгжил, бэхжилт, асуудал, сорилт /1990-2019/* (pp. 297-299). Улаанбаатар: "Адмон принт" ХХК, 275.

хамгаалсан байдаг. Ийнхүү улс төрийн намууд клиентелист болж ирэхийн цагт олгархи бүлэглэлийн эрх ашгийг хамгаалахын тулд төрийн эрх мэдлийг авах гэж улайран сонгуулийн хэтийдсэн амлалт өгч сонгуульд оролцдог. Гэвч амлалтдаа хүрч чадаагүй учир иргэдийн үл итгэх байдал улам нэмэгддэг.

Улс төрч, нам, төр, төрийн бодлого зэрэгт чиглэсэн улс төрийн буруутгалын хүрээ хязгаар нэмэгдэхийн хэрээр түүнээс зайлсхийх аргагүй боловсрогдож, хэрэглэгдэж байдаг. 1986 онд судлаач Weaver “Улс төрийн буруутгалын хазайлт” гэсэн судалгааны ажилдаа онолын саналыг анх дэвшүүлсэн. Тэрээр “Улс төрчид олны таашаалд нийцсэн үйлдэл үзүүлэхээсээ илүүтэйгээр олон нийтэд таалагдаагүй үйлдлийн буруутгалаас зайлсхийх, түүнийг хазайлгах, хүчийг нь сулруулахад анхаарлаа хандуулдаг. Энэ нь сонгогчдын бодит эсвэл болзошгүй алдааг эерэг үйлдлээс илүүтэйгээр мэдэрдэг “сөрөг хандлага”-с үүдэлтэй. Улс төрчдийг улс төрийн онцлог стратегийг хэрэгжүүлэхэд хүргэдэг бөгөөд үүнд хэлэлцэх асуудлын хязгаарлалт, золигт гаргах, хариуцлагыг бусдад тохох, асуудлын голоос алга болох зэрэг орно.”¹²

Улс төрийн буруутгалын хазайлт нь гэм бурууг хөнгөвчлөх болон гэм бураагаас зайлах давуу талыг бүрдүүлэхийг хэлнэ. Тус арга хэмжээг авахын тулд 1/ улс төрийн аливаа үйлдлийг буруутгахаас өмнө, 2 /улс төрийн үйлдэл нь буруутгагдсаны дараа гэсэн хоёр үндсэн арга хэлбэртэй байдаг.

Улс төрийн аливаа үйлдлийг буруутгалаас өмнө дараах байдлаар хазайлтыг бүрдүүлж болдог.

- Бурууг тодорхойлоход саад болох нөхцөлөөр хангах: Засгийн газрын төвөгтэй бүтэц, зохион байгуулалт, шийдвэр гаргахад олон янзын бүлгийн оролцоог бүрдүүлэх зэрэг нь улс төрийн буруутгалын оноолтыг бүдгэрүүлдэг.
- Бурууг улс төрийн үйл ажиллагаанд шилжүүлэхгүй байх нөхцөлийг бүрдүүлдэг: Буруутгах элементэд нь бус үндэслэлд нь нөлөөлдөг.

Харин улс төрчид улс төрийн аливаа үйлдэл нь буруутгагдсаны дараа зайлсхийх эсвэл хөнгөрүүлэх зорилгоор дараах байдлаар боломжийг бүрдүүлж болдог.

- Танилцуулах стратеги: Цаг хугацаа, огцом өөрчлөлт, тайзны менежмент, маргаан зэргийг ашигладаг. Тухайлбал, үндэслэлтэй шалтаг гаргах, итгэл төрүүлэх, анхаарлыг бусад зүйлд хандуулах

¹² Weaver, R. K. (1986). The Politics of Blame avoidance. *Journal of Public Policy, Volume 6, Issue 4*, 371-398

- Агентлагийн стратеги: Албан тушаалтнууд, институтүүдийг буруутгалаас зайлсхийлгэх оролдлого бөгөөд албан ёсны хариуцлагыг харьяаллын байгууллагууд болон албан тушаалтанд хуваарилах арга зам юм.
- Бодлогын стратеги: Ямар нэг үйл ажиллагаа, зохион байгуулалтын удирдан чиглүүлэх үүргийн урд хэн нэгнийг тавихаас илүүтэйгээр хийж байгаа зүйлийнх нь агуулгыг тавьдаг.

Дүгнэлт ба хэлэлцүүлгийн асуудал

Улс төрийн асуудал нь нийгмийн нийтлэг үнэт зүйл, ашиг сонирхлыг хөндөж байдаг тул ямагт олон нийтийн анхаарлын төвд оршин байдаг. Олон нийт өөрийн байр суурь, шүүмжлэлт байр сууриа илэрхийлэх байдал нь улс төрчийн эерэг үйл ажиллагаа, бодлого, шийдвэрээс илүү сөрөг хүчин зүйлсэд мэдрэг байдаг нь олон нийтийн улс төрийн үнэлэмж, үйл байдалд нөлөөлж байдаг.

Өнөөгийн ардчилсан тогтолцоо, төр, засгийг дэмжиж буй эсэхийг тодорхойлох чухал үзүүлэлт нь нэгд, өмнөх коммунист дэглэмд өгөх сөрөг үнэлгээ, хоёрт, өнөөгийн нийгэмд улс төрийн илүү их эрх чөлөө эдэлнэ гэсэн төсөөлөл, гуравт, өмнөх дэглэмээс өвлөн авсан саад бэрхшээлийг даван туулахад удаан хугацаа хэрэгтэй гэдгийг ухамсарладаг тэвчээрт байдлыг илэрхийлдэг байна.

Сонгуулийн үр дүнтэй холбоотойгоор улс төрийн хүчнүүд, тэдний дэмжигчдийн хуваагдмал байдал улс төрийн бодлого, шийдвэрийг хэт улс төржүүлэх байдал олонтаа ажиглагддаг бөгөөд мэдээллийн сувгуудыг өргөнөөр ашиглан олон нийтийн улс төрийн зан байдал ба хандлагад нөлөөлөх олон төрлийн үйл ажиллагааг кампанит ажил болгон зохион байгуулдаг нь иргэдийн тэнцвэртэй мэдээлэл авах сувгуудыг хааж, тэднийг улс төржүүлсэн мэдээллийн хаалттай орчинд оруулж байна.

Улс төрийн нам, улс төрч, төрийн өндөр албан тушаалтнууд нь улс төрийн нэр хүнд ба сонгуулиар дахин сонгогдох эрмэлзлэлтэй нь холбоотойгоор олон нийтэд таалагдах үйлдэл, шийдвэр гаргах, түүнчлэн гаргасан бодлого шийдвэрээ олон удаа өөрчлөх зэрэг нь нийгэмд сөрөг үнэлгээг илүү төрүүлдэг байна. Үүний үр дүнд олон нийтийн сөрөг үнэлгээ, улс төрийн буруутгалаас зайлсхийх болон түүнийг хазайлгах стратегиудыг улс төрчид хэрэгжүүлэх болсон нь улс төрийн шинжлэх ухааны судалгааны шинэ тутамд хөгжиж буй сонирхолтой сэдэв болж байна.

Номзүй

- "Сант Марал" Сан. (2010-2019). Улс төрийн барометр. Улаанбаатар.
- Brandstrom, A., Kuipers, S., & Dales, P. (2005 оны 04 14-15). The politics of blame management in Scandinavia after the Tsunami disaster. <https://ecpr.eu:https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/7b2f97fa-181e-408c-980f-bdd04c6043f7.pdf>-ээс Гаргасан
- Colour Oxford English Dictionary. (2006). New York: Oxford University Press.
- Kenan, R. S., & Hood, C. (2005). Blame Avoidance with Adjective? Motivation, Opportunity, Activity and Outcome. RCPR Joint Session, Blame Avoidance and Blame Management Workshop. Cranda.
- Weaver, R. K. (1986). The Politics of Blame avoidance. *Journal of Public Policy*, Volume 6, Issue 4, 371-398.
- Ричард, Р. (2005). Азийн үнэт зүйлс, пост-коммунист өв болон улс төрийн итгэлцэлд үзүүлэх женерик нөлөө: агуулга аргазүйн анализ. У. т. академ-Д, Зүүн Азийн Барометр /Ардчиллын хөгжлийн харьцуулсан судалгаа (хуудсд. 119-138). Улаанбаатар.
- Содном, Ш. (2020). Улс төр судлалын онол, практикийн асуудлууд. Улаанбаатар.
- Улс төрийн боловсролын академи. (2005). Зүүн Азын Барометр. Улаанбаатар.
- Улс төрийн мэдээлэл харилцаа. (2021). Улаанбаатар: Удам соёл.
- Хатанболд, О. (2017). Ардчиллыг ойлгохуй ба судлахуй Монгол орны Жишээн дээр. Улаанбаатар: "Соёмбо принтинг" ХХК.
- Хишигням, Б. (2019). 90 оноос хойшхи нийгмийн зарим үзэгдэлд хийсэн сэтгэлзүйн шинжилгээний үр дүн. Монгол дахь эрдчиллын хөгжил, бэхжилт, асуудал, сорилт /1990-2019/ (хуудсд. 297-299).-Д Улаанбаатар: "Адмон принт" ХХК.